

Dit is een kladversie van de samenvatting van Josipovic, *Een filosofische analyse van het corruptiefenomeen*, 2009 (Zie JOS), vóór de publicatie. Commentaar is welkom op DavorJ@live.com.

1. Inleiding

Corruptie is een universeel fenomeen, onafhankelijk van sociaal systeem, tijdperk, plaats of klasse. Het is ook een zeer oud fenomeen. Reeds in Babylonische geschriften, daterend uit 2250 v.Chr., vindt men sporen van corruptie. (Wabanhu 2008: 38-9, 160) Maar tevens is het vandaag als nooit tevoren een globale kwestie.¹ Ontluikende media heeft hier ongetwijfeld voor een groot stuk gezorgd. Maar ook allerlei ontwikkelingen in de laatste dertig jaar hebben hun steentje bijgedragen. Hieronder vallen onder andere de grote corruptieschandalen, het einde van de koude oorlog en de globalisatietrends.

Maar waarom al de drukte? Omwille van de consequenties, en die zijn besproken in talloze studies.² Omkoping is waarschijnlijk de meest onderzochte vorm van corruptie. Haar consequenties zijn geschat in verschillende studies die gefocust zijn op lokale en globale economieën, maar ook op politieke en sociale domeinen. Hier een aantal voorbeelden. Wereldbank schatte zo'n 5% van de waarde van de invoer in ontwikkelingslanden als smeergeld voor ambtenaren. Dat resulteert in zo'n 50-80 miljard dollar verlies aan economische groei, per jaar. (Moss 1997) Ambtenaren kiezen dan graag voor dure projecten, die in brede literatuur "white elephants" worden genoemd. Het gaat om projecten waaruit veel en onopgemerkt smeergeld gehaald kan worden en die vaak kort na voltooiing ook begraven worden. Moody-Stuart (1996) merkt op dat projecten onder de 2 miljoen dollar zelden de aandacht van een hoge ambtenaar trekken. Men heeft dan ook de neiging om voor specifieke industrieën te kiezen. Zo is er bewijs (Lambsdorff 2006: 32-3) dat corruptie regeringsuitgaven voor educatie verlaagt, en voor defensie verhoogt. Corruptie reikt dus veel verder dan alleen de economische en de politieke sfeer. Wabanhu (2008) beklemtoont verschillende malen dat corruptie ook de patronen van moraliteit en burgerlijke deugdzaamheid erodeert. Kortom, de fundamenten van ethiek, die nodig zijn voor het behoud van een ethische handel en

---

¹ Cf. JOS, 'Inleiding', p5

² Cf. JOS, 'Consequentiegerichte analyse', p56

een rechtvaardige gemeenschap, die menselijke basisrechten en waardigheid dienen, en die het algemeen goed van de gemeenschap promoten.

Corruptie heeft geleid tot het ontstaan van verschillende ontwikkelingen, reikend van protestacties en internationale verdragen tot nationale en internationale organisaties zoals Transparency International die het als hun taak zien corruptie in ons oog te houden. Maar tegelijk is vandaag de dag corruptie een zulk opgeblazen fenomeen dat er van alles onder geschoven wordt. Dat is het uitgangspunt van deze paper. Meerbepaald vertrekt het van de premisse dat ons huidig verstaan van corruptie op twee manieren tekortschiet.

Ten eerste is het concept van corruptie in de hedendaagse literatuur onuitgediept, en op zijn minst vaag te noemen. De meeste auteurs vertrekken van een algemeen verstaan van corruptie, gestaafd met de courante definities. Maar het zijn juist die vaak-geciteerde definities die ons een veel te bekrompen beeld van corruptie geven.³ Om dan nog niet te spreken over de diversiteit van zulke definities. Wabanhu (2008: 15) merkt op dat er haast evenveel definities van corruptie bestaan als auteurs die erover schrijven. De gevolgen van deze conceptuele chaos reiken verder dan op het eerste gezicht lijkt. Waarop juist hebben al de empirische studies over oorzaken en gevolgen van corruptie betrekking? “Wat” juist perken we in met zogenaamde “anticorruptie-maatregelen”? Is de “carrot and stick” aanpak daartoe wel voldoende? En waarom corruptie überhaupt bestrijden? Het is voor een groot stuk mede dankzij de conceptuele chaos dat zulke vragen de dag van vandaag geen eenduidig antwoord kennen. De vraag “wat is nu juist corruptie?” is daarom niet minderwaardig. Voor ons vormt het de aanzet van deze paper waar we een conceptueel kader trachten op te bouwen dat ons toelaat corruptie, en de aspecten ervan, beter te begrijpen.

Ten tweede is het ook niet duidelijk wat de relatie is tussen corruptie en de begrippen zoals omkoping, afpersing, nepotisme en fraude, die we al te vaak met corruptie associëren. Het volgt bijvoorbeeld niet noodzakelijk uit het feit dat persoon X systematisch mensen afperst, dat persoon X daadwerkelijk ook corrupt is. Zo ook zijn nepoti-

---

³ Zie JOS, ‘Populaire corruptiedefinities’, p23.

sche praktijken niet noodzakelijk corrupt.⁴ Zelfde geldt ook voor afpersing en fraude. Omgekeerd is het ook niet zo dat elke vorm van corruptie noodzakelijk één of meer van deze vier vormen betreft. Corruptie kan ook te maken hebben met provisies, vergeldingen, invloeduitoefeningen en dergelijke. Kortom kunnen we zeggen dat de vier termen noch de voldoende, noch de noodzakelijke elementen van corruptie zijn. Nochtans hebben ze hun nut. We merken in de eerste instantie vriendjespolitiek of omkoperij, en pas in de tweede instantie speculeren we over het al dan niet *zijn* van corruptie. Het vervolg probeert juist voor die speculatie een normatief kader te bieden.

Ons werkwijze is als volgt:⁵ we kijken eerst naar de algemene corruptieliteratuur en het gebruik van corruptie in verschillende kaders, zijnde de economische, juridische, socio-culturele, bestuurskundige, politieke, publieke en morele. Daaruit destilleren we aan de hand van de gedachte-experimenten een aantal hoofdelementen. We noteren hier alvast dat deze vier elementen de pervertering, de institutie, de corruptor en de moraliteit zijn. Vervolgens gaan we omgekeerd te werk. We proberen die hoofdelementen te funderen in de reeds bestaande en gecorroboeerde theorieën om, naast de beschrijvende element, ook een normatief element te krijgen. Dit zal ons een conceptualisering van corruptie opleveren, dat tegelijk als een analyse-instrument kan dienen. Met conceptualisering verstaan we de exclusieve en voldoende voorwaarden die tegelijk niet-circulair en informatief zijn. Laten we starten met het eerste element.

2. Conceptuele analyse van corruptie

Het eerste element is de pervertering. Corruptie heeft altijd met een pervertering van een act of toestand te maken. Dat is de etymologische betekenis van corruptie en daarom waarschijnlijk ook het minst omstreden element. Maar ook al heeft elke vorm van corruptie met een pervertering te maken, maakt pervertering op zich nog geen corruptie (of tenminste niet de corruptie die wij hier zoeken). Allerlei zaken kunnen geperverteerd worden: het woord, de ziel, het lichaam, etc. Indien we kijken naar de algemene corruptieliteratuur, dan valt het op dat corruptie altijd de institutie perver-

---

⁴ Zie JOS, 'Nepotisme', p19.

⁵ Hetgeen volgt is gebaseerd op JOS, 'Conceptuele analyse van corruptie', p22.

teert.⁶ Het probleem met institutie is dat het een zeer vaag begrip is, laat staan informatief, en zo weinig bijdraagt tot het verstaan van corruptie op zich. Om dit probleem op te lossen moeten we een zo duidelijk mogelijke opvatting van institutie hebben. Een waar beter zoeken dan bij Searle (1995, 2005).

[Searle's I's uiteenzetten: essentie en toepasbaarheid van Searle] Iedereen heeft wel een verstaan van instituties, voldoende om het woord zelf in een gesprek juist te gebruiken. Maar het problematische aan dit verstaan is dat de meeste mensen, indien gevraagd om dat verstaan te expliciteren, niet verder komen dan een aantal voorbeelden, waarbij ze het risico lopen dat niet iedereen dezelfde voorbeelden als instituties accepteert. Deze vaststelling in het achterhoofd houdend kunnen we zeggen dat Searle's opvatting van instituties om ten minste drie redenen interessant is. Ten eerste slaagt hij als geen andere auteur de instituties zichtbaar en begrijpbaar te maken. Ten tweede strookt zijn opvatting van instituties zeer goed met ons algemeen verstaan ervan. En tot slot blijkt zijn verstaan van instituties voor corruptie bijzonder praktische en theoretische nut te hebben.

Instituties zichtbaar maken doet Searle (1999) aan de hand van "objecten" die hij institutionele feiten noemt. Institutionele feiten vormen een deelverzameling van sociale feiten (i.e. feiten waaraan minstens één toeschouwergerelateerd predicaat aan toegekend kan worden) en onderscheiden zich van niet-institutionele feiten door het feit dat ze een toegekende statusfunctie hebben.⁷ Voor onze uiteenzetting hier is het voldoende om deze toeschouwergerelateerde statusfunctie te karakteriseren als een collectief toegekend en aanvaard vermogen aan een bruut of sociaal feit dat het menselijk handelen structureert. Neem als voorbeeld het institutioneel feit "advocaat". De plichten, rechten en verantwoordelijkheden die gerelateerd zijn aan een advocaat laten toe het advocaatschap, als institutie, tastbaar te maken. Andere instituties kunnen we ook inzichtelijk maken door institutionele feiten zoals de wet, de rechter, het strafrecht, het gerechtshof, de deurwaarder, de rechtszaak, de procureur, etc. De instituties zijn de ermee gerelateerde plichten, rechten, verantwoordelijkheden, procedures, etc. die het handelen van al diegenen die erin participeren structureren, en die op hun beurt de

---

⁶ Deze postulaat is verdedigd in JOS, 'Ideële component van corruptie', p31.

⁷ Voor een meer uitgebreide bepaling van Searle's instituties, zie JOS, 'Bepaling van de institutie', p69.

mogelijkheidsvoorwaarde vormen voor het bestaan van de institutionele feiten zelf. Het “gerechtelijk systeem” is een overkoepellende institutie, een systeem van instituties als het ware, dat verbonden is met de genoemde en nog veel meer andere institutionele feiten die “het gerechtelijk systeem” (als functionerende en geaccepteerde structuur) in stand houden. Het is dus bijna wonderbaarlijk hoeveel rijkdom en complexiteit in één term zoals het gerechtelijk systeem verscholen kan liggen, terwijl wij in ons spreken er zo gemakkelijk mee omgaan. Hetzelfde geldt voor ‘familie’, ‘regering’, ‘Treaty of Lisbon’... en zelfs ‘moraal’ en ‘ethiek’.

[Verband ideologie en instituties] Searle is vooral geïnteresseerd in de beschrijving van instituties en niet zozeer in de externe krachten die de instituties vormgeven. In deze context kan men Seumas Millers (2001) kritiek op Searle situeren. Miller merkt op dat Searle’s opvatting van instituties onbezield en arbitrair is, terwijl wij de instituties in ons dagelijks leven niet zo ervaren. De vermogens toegekend aan een rechter bijvoorbeeld, zijn niet arbitrair maar zijn ingericht binnen een bepaald “teleologisch perspectief” (i.e. een doel dat tegelijk de horizon vormt) dat heel het toekenninggebeuren van statusfuncties waarde en redelijkheid verleent. Dat “perspectief” strookt zeer goed met het concept van de ideologie zijnde een verzameling van “bewust of onbewust gehouden ideeën, geloof en attitudes die ons begrijpen van de sociale realiteit reflecteren of vormen, [en die onze] collectieve actie richten op behoud of verandering van de sociale praktijken, en zo ook instituties adviseren, rechtvaardigen en bekrachtigen.” (Freeden 1998, eigen parafrase) Millers teleologisch perspectief is dus mede bepaald door een ideologisch kader en voor zover ideologische kaders verschillen, verschillen ook de toegekende, collectief aanvaarde en functionerende statusfuncties. Hierop komen we nog terug, maar eerst gaan we na waar de toepasbaarheid van deze institutieopvatting ligt.

De toepasbaarheid ligt juist in de rijkdom van corruptievormen waar we met deze opvatting rekenschap aan kunnen geven. Bijvoorbeeld een journalist die constant ongegronde en ongunstige informatie verschafft over een bepaalde politieke partij en zo het electoraal proces met opzet beïnvloedt. Een chirurg die aan de familie van de zieke suggereert dat de operatie de dag zelf of binnen een maand kan gebeuren, en de dag zelf opereert als hem steekpenningen worden gegeven. Een belastingininner die smeer-

geld vraagt voor snellere afhandeling van de belastingsformulieren, of voor een vermindering van het belastingsgeld zorgt.

Onze analyse heeft hierbij een interessante implicatie. Het volgend gedachte-experiment verduidelijkt ze. Stel u een politieagent voor waarbij een belangenconflict optreedt tussen het politieagentschap en het vaderschap. Stel daarbij dat hij systematisch voor het vaderschap kiest en zijn politieagentschap ondermijnt. Ondermijning van politieagentschap zien veel mensen als corruptie. Omgekeerd, indien hij zijn vaderschap ondermijnt, is zowat niemand geneigd om over corruptie te spreken. Nochtans is vaderschap, voor zover het “vader zijn” hem bepaalde verantwoordelijkheden, rechten en plichten verleent, een institutie. Op basis van onze voorlopige opvatting van corruptie is er geen enkele rede om niet over corruptie te spreken. Maar tegelijk is het veel minder duidelijk waarom. In [JOS, ‘Corruptie en het particulier doel’, p87] proberen we een antwoord te bieden op deze vraag. Het doel van de institutie speelt volgens ons hierbij een cruciaal rol. Indien die bekend is, zoals bij politieagentschap, is pervertering van politieagentschap tegelijkertijd een pervertering van het doel van politieagentschap.⁸ Tegelijk is bij vaderschap het doel veel minder uitgesproken. Degene die er wel een doel in ziet, zoals een priester, zal dan ook zeer snel geneigd zijn bij ondermijning ervan corruptie te zien. Maar dit lijkt niet alles. Er speelt ook het soort doel een rol. Het politieagentschap is met een collectief doel verbonden. Het vaderschap is met een particulier doel verbonden (tenzij bekeken uit het standpunt van de priester.) Hetzelfde geldt voor het huwelijk. Aan de hand hiervan maken we een onderscheid tussen organisatorische instituties (i.e. instituties met het doel van collectief belang) en particuliere instituties (i.e. instituties met het doel van particulier belang), met daarmee overeenkomstig de organisatorische en particuliere corruptie. De hypothese is dan dat we veel sneller geneigd zijn om over corruptie te spreken bij organisatorische dan bij de particuliere instituties omdat corruptie bij organisatorische instituties de belangen aantast waar we allemaal interesse in hebben, wat niet zo is bij de particuliere instituties. Nochtans zijn beide instituties en kunnen beide gecorrumpeerd worden. Het is de suggestie hier dat corruptie te maken heeft perversie van instituties met een doel, en zulke instituties zijn een deel van levensvormen waarin

---

⁸ Institutie en het doel ervan zijn zeer sterk met elkaar verweven. (Cf. Miller 2005b) In JOS worden ze als equivalent beschouwd. (Cf. JOS, p41-2)

mensen staan. Daarom wordt er ook gealludeerd naar de gevaren van het anticorruptie-beleid dat alleen (wat meestal ook het geval is) oog heeft voor organisatorische corruptie.⁹

[Noodzakelijkheid van de corruptor] Pervertering van de institutie is niet de voldoende voorwaarde voor corruptie. Seumas Miller (2005b) wijst daarbij op een interessant onderscheid tussen corrosie en corruptie waar we op basis van het voorgaande niet kunnen onderscheiden. Stel bijvoorbeeld dat de regering (in het kader van een besparingsplan) beslist om in een groot rechtsgebied publieke fondsen voor het gerechtelijk systeem te verlagen. Stel dat het gevolg van deze beslissing is dat de magistraten minder goed opgeleid worden en dat hun werklust verhoogt daar ze met minder evenveel werk moeten verrichten. Stel verder dat dit doorheen de decennia leidt tot een geleidelijke kwalitatieve vermindering van de gerechtelijke uitspraken. Kortom, de beslissing ondermijnt de gerechtelijke institutie en de rechtskunde van het personeel. Maar is er sprake van corruptie? Volgens onze voorgaande analyse wel, maar niet volgens ons gezond verstand. Vandaar dat Seumas Miller (2005b) in zo'n geval liever spreekt over corrosie (van institutie, ideaal of persoonlijke kunde) dan over corruptie. Het voorbeeld suggereert wel dat er een subtiel verschil tussen de twee bestaat. Uit onze analyse [JOS, p50 en verder] blijkt dat de "oorzaak" van de corrupte toestand of act een cruciale rol speelt in de bepaling van corruptie. De oorzaak van corruptie noemen we de corruptor. Concreet betekent dit dat indien we veronderstellen dat elke (corrupte) toestand of act een oorzaak heeft, en een oorzaak X identificeren als de corruptor, eruit noodzakelijk volgt dat de toestand of act corrupt is. Corruptor acteert én corrupteert dus noodzakelijk. Het belang van corruptor is juist dat het ons toelaat om, uit een verzameling van corrupte en corrosieve toestanden of acten (waarvan we op zich niet kunnen onderscheiden), alleen de corrupte gevallen te destilleren omdat, zoals we zullen zien, we corruptors wél van niet-corruptors kunnen onderscheiden.

[Definitie van corruptor] Wat maakt de corruptor dan zo verschillend van een niet-corrupte actor? Als we naar het magistratenvoorbeeld kijken, dan zegt ons gezond verstand dat de regering geen corruptor is omdat het de (blaatwaardige) toestand niet

---

⁹ Zie JOS, 'Corruptie en het particulier doel', p87.

voorzien had, niet kon voorzien en zeker de intentie niet toe had het te veroorzaken. De regering kan men dus moeilijk (moreel) verantwoordelijk stellen. Omgekeerd volgt dat de corruptor altijd voor zijn corrupte act (moreel) verantwoordelijk is. Maar dit is niet het enige vereiste van een corruptor. Een voorbeeld verduidelijkt dit. Stel u een actor voor die niet tewerkgesteld is bij een grote organisatie, noch er op één of andere manier institutioneel mee verbonden is. Stel verder dat hij geleidelijk steelt van die organisatie. Op zich ondermijnt zijn act de organisatie en is de actor (moreel) verantwoordelijk. Nochtans spreken we hier niet van corruptie. Er is pas sprake van corruptie als de actor een rol in een institutie van die organisatie heeft, en die dan perverteert. Een werknemer van die organisatie zou dan wel corrupt zijn voor zover hij de werknemerinstitutie perverteert dat deels geïnspireerd en gerechtvaardigd is door het *principal-agent* ideaal. In het kort kunnen we dus zeggen dat een corruptor noodzakelijk corruptie veroorzaakt, moreel verantwoordelijk ervoor is, en in de desbetreffende institutie een rol heeft. Voor verdere problematiek rond de corruptor verwijzen we naar (JOS, 'De corruptor', p37) en Seumas Miller (2005a\b).

Onze voorlopige conceptualisering stelt ons in staat om de constituerende elementen van corruptie (waartoe alle vormen van corruptie toe herleid kunnen worden) weer te geven. Hiertoe baseren we ons op de basiselementen van de institutie, belangrijkste zijnde de institutionele feiten, rollen, en het doel. Omdat ze alle drie een directe invloed op de institutie hebben, constitueert hun pervertering meteen ook de pervertering van die institutie. Veruit de meeste corruptie gebeurt op het niveau van de rollen. We bespreken ze eerst, en vervolgens de rest.

[Belangenconflicten] Een belang is een directe consequentie van onze opvatting van de instituties. Instituties worden gedragen door personen die erin participeren. Voor zover dat de persoon X in een institutie participeert, en dus een rolbekleder is, is hij onderworpen aan een formeel of informeel, maar wel door de rolbekleder gekend reeks vermogens, plichten, rechten en verantwoordelijkheden. Deze deontische elementen noemen we samen de institutionele belangen. Een belangenconflict ontstaat nu wanneer (1) het belang van de rol van X in conflict komt met een ander institutioneel belang van X (i.e. belang te wijten aan de rol van diezelfde of een andere institutie), of (2) wanneer het belang van de rol van X in conflict komt met een niet-

institutioneel belang van X (i.e. privaat-, ideologisch- of natuurlijk belang, e.d.).¹⁰ In het geval waar (1) geldt en dezelfde institutie, spreken we van corruptiegeleidende instituties te wijten aan structurele imperfecties. Bij klinisch onderzoek bijvoorbeeld, waar de onderzoeker enerzijds een deontische plicht heeft om zijn onderzoekssubject voldoende te informeren en anderzijds een toevertrouwde plicht om het onderzoek tot een goede einde te brengen, kunnen er situaties ontstaan waarin de onderzoeker niet anders dan corrupt handelen kan.¹¹ De institutie dringt hier aan één rolbekleder twee onverenigbare plichten. Een scheiding van institutionele plichten, rechten en verantwoordelijkheden is dan ook aangewezen. In het geval waar (1) geldt en een andere institutie, spreken we van zelfgecreëerde institutionele belangenconflicten. Een voor de hand liggend voorbeeld is een politieagent die bij een bedrijf extra bijverdient als een veiligheidsagent. Een belangenconflict ontstaat dan wanneer zijn commissariaat hem vraagt om een onderzoek naar de bedrijfsleider uit te voeren. (2) suggereert dat institutionele belangen ook in conflict kunnen komen met niet-institutionele belangen, zoals bijvoorbeeld de private belangen. Een voorbeeld bij uitstek hiervan is het bekende faillissement van Enron. Het feit dat iedereen die een institutioneel rol in Enron had, tegelijk ook financieel belang in Enrons succes had, verklaart voor een groot stuk hoe een corrupt beleid systematisch goedgekeurd werd door Enrons raad van bestuur, Enrons bedrijfsrevisors en het auditbedrijf Andersen.¹² Andere niet-institutionele belangen kunnen ook ideologisch van aard zijn. Wanneer een journalist bijvoorbeeld constant ongegronde en ongunstige informatie verschaft over een bepaalde politieke partij, met als doel het beïnvloeden van het electoraal proces, en dit doet omdat hij het volledig oneens is met het beleid van die partij, hij dan uit ideologische redenen handelt. Tot slot merken we op dat voor zover de rolbekleders ook ingebed zijn in een bepaald (al dan niet institutioneel) cultuur, deze cultuur ook corruptiegeleidend kan zijn.¹³

[Andere corrumpeerbare I-elementen] Naast de rollen en de daarmee samenhangende belangen zijn er ook nog andere institutionele elementen die ondermijnd kunnen wor-

---

¹⁰ Deze definitie is deels geïnspireerd door Seumas Miller (2005a: 46). Noteer dat bij (1) verschillende belangen niet noodzakelijk verschillende instituties veronderstellen.

¹¹ Voor een meer gedetailleerde uitwerking, zie JOS, 'Institutionele belangenconflicten', p96.

¹² Cf. Miller S. 2005a: 132

¹³ Cf. JOS, 'Corruptie en organisatiecultuur', p109

den, of die ten minste geleidend kunnen zijn voor corruptie. Daar institutionele feiten een directe invloed op instituties hebben, constitueert hun ondermijning ook een ondermijning van de desbetreffende institutie(s). We zien dit bijvoorbeeld bij advertorials¹⁴. Als advertenties nieuws beginnen te worden, kan dit op lange termijn tot devaluatie (en dus ondermijning) van de neutraliteit en de objectiviteit van de journalistiek leiden. Voor zover er een (moreel) verantwoordelijke rolbekleder achter steekt, kunnen we spreken van corruptie, anders gaat het louter om corrosie. Institutioneel doel kan ook ondermijnd worden, maar daartoe zijn vaak veel mensen voor nodig daar het om een collectieve entiteit gaat. Soms is het dan beter te spreken over instituties die andere instituties infecteren. Hier komen we dicht bij systemische corruptie, waarover zo dadelijk meer.

Wat we voorlopig hebben is enigszins een ontologie van het algemeen verstaan van corruptie, zijnde de organisatorische en particuliere corruptie. Deze vormen van corruptie steunen op een aantal begrippen zoals de pervertering, de institutie met het bijhorende bewuste en al dan niet met een ideologie doorspekte doel, en de corruptor. Zulke individugerichte conceptualisering van corruptie is bekritiseerd geweest, zeker in de laatste dertig jaar. (Caiden 1977, Thompson 1995) Deze critici argumenteren dat corruptie niet noodzakelijk een ontsporing is van een normaal praktijk, maar ook de norm kan zijn, en dus geïnstitutionaliseerde proporties kan aannemen. Waar men tot dan toe sterk geneigd was om “gebruik van ambt” (bij corruptie gedefinieerd als “het gebruik van ambt voor privaat doel”) in individuele termen te denken, pleiten deze critici om het ook in collectieve geïnstitutionaliseerde termen te denken. Zulke geïnstitutionaliseerde vormen van corruptie noemt men systemische corruptie. We denken dat systemische corruptie in ruwweg twee hoofdvormen verdeeld kan worden. De eerste vorm is relatief gemakkelijke en betreft een (traditionele) institutie die een andere institutie begint te infecteren. Dit zien we bijvoorbeeld in Afrika waar “sterke loyaliteitsbanden met de verwanten en het clan vaak de voorrang krijgen over ambtsplicht, zelfs voor goedbetaalde ambtenaars.”¹⁵ Voor zover de meeste Afrikanen participeren

---

¹⁴ *Van Dale Groot woordenboek hedendaags Nederlands* (2002) definieert de advertorial als een “advertentie die is vormgegeven als een objectief artikel.”

¹⁵ Bardhan 1997: 1330, eigen parafrase. Caiden (1977: 303) verwijst ook naar Guzmans treffende verwoording hiervan. Voor een bespreking, zie JOS, ‘Structurele instituties en organisatorische rollen’, p100.

in zulke “loyaliteitsinstituties”, is het niet moeilijk in te zien waarom corruptie er megalomane proporties in de politieke sfeer aanneemt. Vaak wordt dan zulke corruptie ook niet bestraft maar vormt het een geaccepteerde sociale praktijk. Maar uit onze conceptualisering volgt dat het hier niet slechts om een andere manier van “politiek bedrijven” gaat, maar om zuivere corruptie. In het kader van onze analyse kunnen we het zelfs classificeren onder de zelfgecreëerde institutionele belangenconflicten.

De tweede vorm van systemische corruptie is niet reduceerbaar tot onze voorlopige opvatting en daardoor ook moeilijker conceptualiseerbaar. Het onderscheidt zich van de vorige vorm doordat het niet gaat om een pervertering van een andere institutie, maar om de pervertering van de institutie in kwestie. Tegelijk is het ook niet reduceerbaar tot organisatorische corruptie daar de instituties in kwestie geen duidelijke doel hebben. Een voorbeeld hiervan zijn de giftuitwisselingpraktijken. Ze zijn een eeuwenoud praktijk, vindbaar in zowat alle culturen en in allerlei vormen.¹⁶ Wat het westen betreft: denk aan de verjaardag- of kermisinstitutie, maar ook aan de dankbaarheidinstitutie. Het argument nu is dat zulke instituties tot immorele instituties kunnen evolueren, of beter: ontsporen. In de Aziatische context noemt Verhezen (2005) ze “geëconomiseerde giftuitwisselingpraktijken”. Seumas Miller (2005a,b) heeft het meer algemeen over de “morele minima’s” die overschreden worden. Het is moeilijk te zeggen wat die morele minima’s nu juist zijn. Een mogelijke analyse zal in het vervolg geboden worden. Maar waar de auteurs het zeker over eens zijn is dat corruptie in essentie immoreel is, en anders gaat het slechts om pervertering.

Dat corruptie in essentie immoreel is zien we ook uit andere voorbeelden.¹⁷ Wanneer een Afrikaan bijvoorbeeld systemische corruptie in zijn land afkeurt, gebeurt die afkeuring niet op neutrale basis, zijnde alsof hij er onverschillig tegenover staat, maar op een morele basis. Wabanhu (2008: 78) schrijft dat elk rationeel Afrikaan er bitter over spreekt, tenzij de profiteurs. Verder is ook iemand corrupt noemen een moreel gebrek aan die persoon toekennen en hem (of zijn gedrag) moreel afkeuren. Omgekeerd suggereren klassieke voorbeelden de oncorrumpeerbaarheid van immorele instituties. Denk bijvoorbeeld aan een Nazieofficier die zich systematisch laat omkopen

---

¹⁶ Mauss 2002

¹⁷ Cf. JOS, ‘Moreel vereiste van de (organisatorische) instituties’, p44

door de concentratiekampgevangenen in ruil voor hun vrijlating. Nazieofficierschap is een institutie, en het wordt systematisch geperverteerd door de officier die als corruptor geïdentificeerd (?) kan worden. Denk bij deze vraagteken aan onze suggestie van “morele” verantwoordelijkheid van de corruptor. Kan men in zulke gevallen wel over een corruptor spreken? We willen hier niet in de polemieken gaan, maar wel wijzen op de manier waarop de moraliteit voor onduidelijkheid bij corruptie zorgt. Die onduidelijkheid willen we weergeven en dat vraagt om een betere specificering van de moraliteit.

[Hoe moraliteit bij instituties begrijpen] Een probleem dat zich reeds bij het begin voordoet is het feit dat we bij Searle geen (of amper) moraliteit vinden. Voor zijn opvatting van instituties is Nazieofficierschap, indien collectief geaccepteerd, even goed een institutie als ons huidige gevangenisofficierschap. Maar zijn opvatting neemt niet weg dat we bepaalde instituties immoreel kunnen noemen door er een predicaat “immoreel” aan toe te voegen. We zeggen dan: “institutie is immoreel” of “immorele institutie”. Onze beide voorbeelden voldoen aan de voorwaarden van een institutie, maar alleen is de Nazieofficierschap uit ons westers moreel standpunt een onacceptabele, i.e. een immorele, institutie. Met deze opvatting van moraliteit bij instituties kunnen we argumenteren dat moraliteit in corruptie twee componenten heeft. Enerzijds een moreel-ideologisch component, voor zover ideologie invloed heeft op rechtvaardigheid, en anderzijds een moreel-rationele component, voor zover de institutionele praktijk niet universaliseerbaar is. We bespreken ze kort één voor één.

[Moreel-ideologische component] Ideologie richt niet alleen instituties in, maar rechtvaardigt ze ook, en voor zover ze inspeelt op de rechtvaardigheid, speelt ze ook in op de moraliteit.¹⁸ Ideologie vormt als het ware ons moraliteit en het is niet, zoals de Nazieofficierschap suggereert, slechts tijdsafhankelijk. In de hedendaagse Islamwereld bijvoorbeeld hebben vrouwen, ten opzichte van mannen, in het algemeen minder rechten. Op juridisch vlak wordt dit gerechtvaardigd door de Sharia (i.e. de islamitische wetgeving). Zo telt een vrouwenstem in een rechtszaak twee keer minder als dat van een man. Stel dat een islamitische rechter systematisch de man en de vrouw als gelijke

---

¹⁸ Dit stuk is gebaseerd op JOS, ‘Corruptie en het organisatorisch doel’, p79. De veronderstelling is dat rechtvaardigheid een deelverzameling van de moraliteit is.

behandelt, en dus de vrouwen gelijke stem geeft waardoor de vonnissen over een langere periode statistisch meer in het voordeel van de vrouw uitvallen. Een westerling gaat hem applaudiseren voor zijn moed, een moslim gaat hem corrupt noemen daar hij het eeuwenoude en rechtvaardige juridische instituut perverteert. Ideologieën rechtvaardigen niet alleen bepaalde instituties, zoals deze gerechtelijke, maar geven er ook betekenis aan, en daarmee ook aan corruptie. Een gedreven moslim zal de praktijk van de corrupte rechter veroordelen vanuit de Islamitische goddelijk geïnspireerde en tijdloze principes, terwijl een westerling zijn inspiratie voor goedkeuring zal zoeken in het westerse verlichte gedachtegoed. Zulke ideologieën zorgen voor de substantie dat corruptie perverteert. Het is dan ook onze observatie dat vele definities en afkeuringen van corruptie hun aantrekkingskracht en inhoud juist putten uit zulke ideologieën. Verder kunnen we ze niet verdelen in de schijn- en de echte ideologieën. Ideologieën doen dat immers zelf, en onze poging daartoe zou zelf dreigen te vervallen in een ideologie, en ons betoog in een cirkelredenering.

[Moreel-rationele component] Naast deze moreel-ideologische component speelt ook een moreel-rationele component in corruptie een rol.¹⁹ Deze component komt sterk naar voor bij bepaalde geïnstitutionaliseerde praktijken die op zich moeilijk corrupt genoemd kunnen worden, maar toch corruptie kunnen veroorzaken. We denken hier in de eerste plaats aan geïnstitutionaliseerde giftuitwisselingspraktijken en de Chinese *guanxi* (“connecties” of “sociaal kapitaal”). Zulke instituties zijn functioneel en algemeen aanvaard daar ze een belangrijke deel van de cultuur vormen, en constitutief zijn voor de identiteit van mensen die erin participeren. Maar ze worden ook door diezelfde mensen in bepaalde situaties afgekeurd. Bardhan (1997: 1330-1) bijvoorbeeld verwijst naar Mayfair Yang “[who] notes how people in China generally condemn the widespread use of *guanxi* in securing public resources, but at the same time admire the ingenuity of individual exploits among their acquaintances in its use.” De hoofdvraag hier is hoe dit te begrijpen? In JOS, ‘Bepaling van de moraliteit’, p50 contrasteren we de moreel-rationele moraliteit met de moreel-emotionele door zich te baseren op de premisse dat moraliteit altijd met emotie én oordeel te maken heeft, maar afhankelijk van wat we primair stellen, we tussen deze twee vormen moraliteit kunnen

---

¹⁹ Dit stuk is gebaseerd op JOS, ‘Bepaling van de moraliteit’, p50.

onderscheiden. In het licht hiervan zien we dat het afkeuren van instituties in landen waar corruptie een wijdverspreid fenomeen is niet zozeer op moreel-emotionele gronden gebeurt (integendeel, de mensen voelen zich sterk met die “corrupte” instituties verbonden) als op moreel-rationele gronden (i.e. als onrechtvaardig of leidend in het absurde, i.e. niet-universaliseerbaar). Er volgt dat een moreel-rationele institutie een institutie is waarvan iedereen de regels kent en niemand het irrationeel vindt om erdoor geleid te worden.²⁰ Een institutie is corrupt voor zover ze irrationeel is in moreel-rationele betekenis. Dit is ook de betekenis van moraliteit in ‘morele verantwoordelijkheid’ van de corruptor. De corruptor doet iets wat op moreel-rationele gronden verwerpbaar is, en niet zozeer op moreel-emotionele. De emotionele component, indien aanwezig, heeft slechts een versterkend effect. Zulke moraliteit is altijd betrokken op de derde en heeft als doel het verminderen van het kwaad. [Tot slot kan deze moreel-rationele component opgevat worden in essentialistische zin, zijnde geïnspireerd door het denken van Kant, of consequentialistische zin, zijnde geïnspireerd door het denken van John Stuart Mill.]

Tot slot willen we nog iets over de persistentie van systemische corruptie zeggen.²¹ Deze persistentie kan men op twee manieren conceptualiseren. De eerste manier vertrekt van het eigen belang als de ultieme motiverende factor. Zulke modellen zijn dan vaak speltheoretisch van aard en wijzen op de collectieve actieproblematiek. Ze zijn ongetwijfeld goed in het beschrijven van persistentie van systemische corruptie in sommige landen, en het niet slagen in de andere. Maar ze vertellen een stuk van het verhaal. Eén stuk juist omdat de premisse waarop ze steunen maar deels correct is. Eigen belang is niet de ultieme motiverende factor voor het menselijk handelen. Onze opvatting van instituties stelt duidelijk dat in het menselijk handelen ook een deontische factor meespeelt. Searle (2005: 21) noteert dit treffend wanneer hij zegt dat “to recognize something as a valid promise is to recognize it as creating an obligation, and such obligations are desire-independent reasons for acting.” Anders gezegd: het wezenlijke aan de belofte-institutie is niet dat het op eigen belang steunt, maar dat het een verplichting creëert. Dit heeft ongetwijfeld consequenties voor het anticorruptiebeleid. De “carrot and stick approach”, dat voornamelijk menselijke zelfinteresses ex-

---

²⁰ Cf. Gert [???

²¹ Het volgende is gebaseerd op JOS, ‘Persistentie van systemische corruptie’, p103.

ploiteert, is dus niet voldoende om systemische corruptie in te dijken. Het overziet het feit dat menselijk handelen ook voor een groot stuk door instituties geleid wordt. Vandaar dat een institutioneel aanpak even belangrijk is. Zo'n aanpak moet de acceptatie van statusfuncties en de functionaliteit van instituties aanpakken. Maar tegelijk is deze zuiver institutionele aanpak ook niet voldoende. Het is niet voldoende "omdat zelfinteresse een onuitroeibaar en doordrongen kenmerk is van elk menselijk gemeenschap."²² Volgt dat een mengeling van deze twee de enige juiste anticorruptie-aanpak is.

3. [Conclusie]

[Wat we dus hebben geboden is een mogelijke conceptualisering van corruptie. Het steunt op vier begrippen: pervertering, institutie(s), corruptor en moraliteit die als toolset dienen voor het bepalen van corruptie. Indien we dus gevallen van omkoping, afpersing, nepotisme, fraude of dergelijke zien, stelt het ons in staat om op normatieve gronden te speculeren over het al dan niet effectief ook zijn van corruptie. Daartoe moeten we (1) zien of het om een pervertering van een institutie gaat, (2) of we een corruptor kunnen identificeren, en (3) of de pervertering op moreel-rationele gronden verwerpbaar is. Daarbij moeten we ook niet onverschillig staan tegenover de invloed van de ideologie. Wat verder belangrijk is zijn de gemaakte onderscheidingen. Het is bijvoorbeeld één ding wanneer een bepaalde institutie evolueert in een immoreel praktijk, en het is een heel andere wanneer een bepaalde institutie een andere infecteert. We laten het aan de lezer te beslissen welke al dan niet corruptie zijn, maar merken wel op dat we sporen van beiden in de ontwikkelingslanden vinden.]

[Natuurlijk, deze analyse is niet zonder problemen. Er is veel meer te zeggen over corruptors. Instituties die geen duidelijk doel hebben zijn ook altijd twijfelgevallen en over persoonlijke corruptie, die gerelateerd is aan organisatorische en particuliere corruptie, hebben we niets gezegd. Maar het is wel een aanzet om over het concept van corruptie op zich te denken.]

---

²² Miller S. 2005a: 18

4. Referenties

Bardhan, Pranab (1997). 'Corruption and Development: A Review of Issues', in *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, Nr. 3, p1320-1346

Caiden, E. Gerald (1977). 'Administrative Corruption' in *Public Administration Review*, Vol. 37, Nr. 3, p301-309

—— (1981). 'Public maladministration and bureaucratic corruption' in *Hong Kong Journal of Public Administration*, Vol. 3, Nr. 1, p56-71

Gert, Bernard (2008). 'The Definition of Morality' in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*

JOS: zie <http://davor.no-ip.com:1983/Philosophy/Papers/Master/Dissertation/Davor,%20HERZIENE%20EDITIE,%20Een%20filosofische%20analyse%20van%20het%20corruptiefenomeen,%202009,%20v1.2.pdf>

Lambsdorff, Johann Graf (2006). 'Causes and consequences of corruption: What do we know from a cross-section of countries' in Susan Rose-Ackerman (ed.), *International handbook on the economics of corruption* (Cheltenham, Edward Elgar), p3-51

Mauss, Marcel (2002). *The Gift*, vert. Mary Douglas (London, Routledge) [Oorspronkelijke uitgave (1950): *Essai sur le don*]

Miller, Seumas (2001). *Social Action: A Teleological Account* (Cambridge, Cambridge university press)

—— e.a. (2005a). *Corruption and Anti-Corruption: A Study in Applied Philosophy* (New Jersey, Prentice Hall)

—— (2005b). 'Corruption', *Stanford Encyclopedia of Philosophy*

—— (2007a). 'Social Institutions' in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*

—— (2007b). 'Corruption, institutions and transcultural interaction' in Helen James (ed.), *Civil society, religion and global governance* (London, Routledge), p130-146

Moody-Stuart, George (1996) "The Good Business Guide to Bribery: Grand Corruption in Third World Development" in *Uganda International Conference on Good Governance in Africa* (Mweya Lodge: The Inspectorate of Government, Government of Uganda)

Moss, Nicholas (1997). "Who Bribes Wins" in *The European*, 11 December 1997.

- Searle, John R. (1995). *The Construction of Social Reality* (London, Allen Lane The penguin press)
- (2005). ‘What is an institution?’ in *Journal of Institutional Economics*, Vol. 1, Nr. 1, p1-22
- Smith, Barry & John Searle (2003). ‘An Illuminating Exchange: The Construction of Social Reality’ in *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 62, Nr. 1, p285-309
- Thompson, Dennis F. (1995). *Ethics in Congress: from individual to institutional corruption* (Washington D.C., Brookings Institution)
- Verhezen, Peter (2005). *Gifts and Bribes: An Essay on the Limits of Reciprocity* (Leuven, K.U.Leuven Hoger instituut voor wijsbegeerte)
- Wabanhu, Emanuel (2008). *Confronting Corporate Corruption: A Virtue Ethics Approach* (Leuven, K.U.Leuven Faculteit Godgeleerdheid)